

KÜSIMISI JA PROBLEEME MEIE KÕRGEMA HARIDUSE KORRALDAMISE ALAL

Nende ridade ülesandeks on meenutada Tartu ülikooli eelseisva 15. aastapäeva puhul mõnda tähtsamat probleemi, mis selle asutise korraldamisel ja arendamisel on tulnud lahendada ja millest mõned osad veel nüüdki kerkivad aegajalt päevakorraale.

Juba Eesti vabariigi algpäevil seisime kõrgema hariduse ja teadusepoliitika alal mõninga põhimõttelise probleemi ees. Kuid haridussüsteemi loomist tuli alata alt, esimesest astmest. Seepärast koondati kogu tähelepanu alg- ja keskkoolidele, nende ilme ning tegevussuuna kindlaksmääramisele. Isegi kutse- ja oskushariduse korraldamise küsimused jäid esialgu tagaplaanile; igatahes puudus siin kindel süsteem. Kõrgema hariduse alal dikteerisid arenevad olud ja elunõuded spontaanseid korraldusi ning üksikuid konkreetseid lahendusviise, mida pärastpoole püüti viia süsteemi. Sellegi süsteemi loomisel tuli arvestada kahe suguseid tegureid: 1) endistelt aegadelt päritud eeldusi, 2) iseseisva demokraatliku rahvusriigi nõudeid ja huve.

Lagunenud Vene riigilt pärisime Tartu ülikooli, mis seisis üle 100 aasta selle riigi teenistuses, oli omandanud vastava ilme ja kujunenud sellekohaseks tervikuks. See varemini tehtud töö tuli ära kasustada ja seega osalt jätkata neid vanu traditsioone, mis olid andnud sellele ülikoolile hea ülemaailmalise kuulsuse. Kuid samal ajal oli vaja kohaldada teda uutele oludele ja elunõuetele. Kui meil poleks olnud Tartu ülikooli tema 300-aastase minevikuga, kui meil oleks olnud tühi koht ning selle kõrval vajadus korraldama hakata kõrgema hariduse andmist, siis, arvan, oleksime teinud nii mõndagi teisiti. Kuid meil oli, piltlikult öeldud, suur, põline ja soliidne ehitis ja seetõttu tuli meil asuda vaid ajakohaste sisemiste ümberehituste ja endisega stiilses kokkukõlas olevate juurdeehituste teostamisele.

Kõrgema hariduse asutisi võib korraldada kahel põhimõttel — instituutide ja universiteetide süsteemi järgi. Esimene süsteem nõuab iga ala jaoks, olgu see keeleteadus või arstiteadus, tehnika või agroomia, iseseisvaid, üksteisest lahus korraldatud ja lahus töötavaid õppeasutisi, mida nimetatakse instituutideks, akadeemiateks, vahel ka fakultetideks või isegi ülikoolideks. Universiteetide süsteem püüab koondada kõik võimalikud teadusharud ja õppealad ühte asutisse; see siis jaguneb teaduskondadesse ja osakondadesse, millel on vähem või

suurem iseseisvus. Neile õppeasutistele on omistatud väga kohane, keskajast pärit olev nimetus *u n i v e r s i t a s*.

Mõlemal süsteemil on oma head ja vead, on ka oma nii põhimõttelised, stsientoloogilisele süsteemile rajatud kui ka praktilistest, otstarbekohasuse kaalutlustest tuletatud alused. Õppeasutiste korraldamisel instituutide süsteemi järgi lähtutakse teaduslike distsipliinide diferentseerimise põhimõttest, samuti asjaolust, et igale distsipliinile omaste erinevate meetodite käsitlemine nõuab ka õppeasutise erilist organisatsioonist. Universiteetide süsteem aga lähtub kõigepealt üksikute distsipliinide integratsiooni põhimõttest, kõikide teaduste kontseptsiooni ühtlusest; lisaks võivad tulla majanduslikud ja muud praktilised kaalutlused. Puhtal kujul ei leia me ühte kui teist süsteemi peaaegu kuskil, eriti mitte vanades suurriikides. Kui Prantsusmaal pärast Suurt revolutsiooni püüti rajada kõrgema hariduse korraldamist instituutide süsteemile, siis üksikute ülikoolide juures märkame viimasel ajal vastupidiseid tendentse. Saksamaal püüab küll iga ülikool olla võimalikult laiaulatuseline *u n i v e r s i t a s l i t t e r a r u m*, samal ajal näeme seal aga ka küllaldaselt iseseisvaid eriülikoole. Üldiselt aga, eriti väiksemates riikides, on viimasel ajal märgata siiski tendentsi universiteetide süsteemi poole.

Meie pärisime Vene riigilt Tartu ülikooli nelja teaduskonnaga. Nende tegevust tuli otsekohe jätkata (ainult usuteaduskonna olemasolu oli mõni aeg vaidluse all). Muidugi tuli neis juba alguses mõnel alal õppetöö ja ka õppekohad ümber korraldada. Samal ajal selgus, et meil oleks vaja ette valmistada kõrgema haridusega jõude ka mitmel teisel alal, kus meil seni kodumaine kõrgem õppeasutus puudus. Tekkis kohe küsimus, kas seda teha instituutide või universiteedi süsteemi järgi. Otsus langes viimase kasuks: eelistati uute teaduskondade või osakondade avamist olemasoleva ülikooli juurde. Arvestades põllumajanduse suurt tähtsust meie riiklikus elus, osutus tarvilikuks ka põhjalikumate uurimistöde üritamine mitmesuguste agronoomiliste küsimuste selgitamiseks meie olude kohaselt, samuti kõrgema põllumajandusliku hariduse korraldamine. Selleks kutsuti juba 1919. a. ellu põllumajandusteaduskond. Samal aastal ja sama süsteemi kohaselt liideti osalt kulude kokkuhoiu, osalt lähema sisulise kontakti võimaldamise otstarbel endine Veterinäär-instituut eriteaduskonnana ülikooliga. Maareformi tõttu oli omandanud erilise tähtsuse ka riigimetsade korraldamise ja kasutamise küsimus. Vastava eriteadlaste kaadri ettevalmistamiseks kutsuti ellu metsaosakond põllumajandusteaduskonna juurde. Analoogilistel kaalutlustel loodi ka õigusteaduskonna juurde kaubandusosakond, mis 1925. a. nimetati ümber majandusteaduse-osakonnaks ja hiljuti otsustati eraldada iseseisvaks teaduskonnaks.

Suuremaks vaidlusesemeks on üle 10 aasta olnud kõrgema tehnilise hariduse korraldamise küsimus. Vene riigilt meie kõrgemat tehnilist õppeasutist ei pärinud, ka okupatsiooni ajal erakursuste näol asuta-

tud ja pärast riiklikuks õppeasutiseks muudetud Tallinna Tehnikum ei suutnud oma esialgsel kujul täita selle ülesandeid. Samal ajal oli meil hulk noori, kes olid alustanud õppimist Vene tehnilistes ülikoolides, sõja ja revolutsiooni tõttu aga selle katkestanud. Nendel puudusid väljavaated õppimise jätkamiseks kodumaal, kuid samal ajal oli meil olemas vajadus kõrgema tehnilise haridusega isikute järele. Püüti üle saada tekkinud olukorrast välismaa stipendiumide määramise kaudu. Neid anti nii õppimise jätkamiseks kui ka selle alustamiseks teatavatel aladel. Samal ajal sepsitseti plaane kõrgema tehnilise hariduse korraldamiseks kodumaal. Esmakordselt tehti sellest juttu 1922. a. See oli aeg, mil Tallinna Tehnikum hakkas kujunema kõrgemaks õppeasutiseks (hakati vastu võtma ainult keskkooliharidusega isikuid, laiendama õppekavu jne.). Tehnikumi jaoks taheti ehitada ka vääriline hoone. Viimane pidi maksma toleaeagsete kavatsuste kohaselt ligi 200 miljonit marka. Samal ajal tekkis vajadus hakata ehitama ka ülikoolile keemia-instituudi hoonet (see vajadus on ka praegu olemas). Mõlemas hoones oli aga ette nähtud palju ühesuguseid ruume ja laboratooriume. Paistis silma, et siin on jälle tegemist rööbiti töötavate asutiste ellukutsumisega, mida riiklikust seisukohast tuleb igapidi vältida. Samal ajal oli Tartu ülikooli seadus lõplikul väljatöötamisel, millega taheti anda seni ajutiste korralduste põhjal töötavale ülikoolile kindel süsteem ja lõplik kuju. Arusaadavalt kerkis siis üles ka tehnikateaduskonna asutamise küsimus.

Siin pole aeg ega koht hakata jälgima poleemikat, mis aastate jooksul kuhjus kõne all oleva küsimuse ümber. Tähendaksin vaid niipalju, et ka siin oli mõõtuandvaks momendiks süsteemi küsimus, mis sundis probleemi lahendama tehnikateaduskonna asutamise näol. Tähtis oli ka asjaolu, et seni olid matemaatilised distsipliinid need, millel puudus ülikoolis rakenduslik lisand, mis võimaldaks ülikoolis omandatud teadmisi kasustada edukamalt ja praktilisemalt, nagu see oli võimaldatud loodus- ja humanitaarteaduslike ainete õppijail. See võimaldaks ka juhtida meie noorsugu rohkem praktilistele elukutsetele, mille järele on meil nõudmine juba ammu olemas.

Olgu veel tähendatud, et *universitas litterarum*, mille poole meie oma ülikooli korraldamisel tõttame, pole veel oma organisatsioonilises süstemaatikas valmis. On tähtis, et õppekavade koostamisel ja õppetöö korraldamisel silmas peetaks teaduslike distsipliinide integratsiooni põhimõtet, et iga õppejõud näeks tema poolt käsitatavate ainete puude tagant ka metsa kui tervikut.

* *
*

Teine ülesanne, mida meie kõrgema hariduse korraldamisel tuli silmas pidada, oli sellise sisu andmine meie ülikoolile, mis vastaks meie riiklikele vajadustele ja rahvuslikele ülesannetele. Vene riigilt päritud

asutise sisuline ümberkorraldamine osutus paratamatuks. „Kui Tartu ülikoolis,“ kirjutab mag. Erik Laid (Tartu ülikool sõnas ja pildis, Tartu 1932), „seni oli teadlikult hoidutud suuremas ulatuses käsitlemast kohalikke tarbeid ja küsimusi, siis oli loomulikult Tartu eesti ülikooli esimeseks ülesandeks teenida meie riiklikku, ühiskondlikku ja kultuurilist elu kõigis selle avaldusis. Sellelt seisukohalt on kõigis teaduskonnis tulnud ette võtta ümberkorraldusi ja suurelt osalt laiendamisi kodumaaliste ja rahvuslike ainetega juurde tuleku suunas. Eriti maksab see humanitaarteaduste kohta, kus Eesti territooriumiga ja rahvastikuga seotud küsimusi seni Tartu ülikoolis kas väga vähesel määral või ainult ühekülgsest oli käsitletud. Eesti keel ja sugukeeled, eesti poliitiline ja kultuurialalugu, eesti kirjandus ja kirjandusajalugu, eesti rahvaluule, kodumaa muinasteadus ja kodumaa rahvateadus, need kõik olid alad, mis pole uued mitte üksi Tartu ülikooli tegevuskavas, vaid väga suurel määral uued ka maailma üldkultuuris.“

Seega oli vaja uusi õppekohti, uusi asutisi ja uusi isikuid. Seda küsimust on mitmes kirjutises juba varemalt puudutatud ega pole tarvilik sellel siinkohal pikemalt peatuda. Tähendada tuleb vaid niipalju, et uute õppekohtade ja asutiste ellukutsumisega polnud veel tehtud kõik, mis tarvis: oli vaja korraldada asutiste töö ja anda neile ka uus suund. Selleks oli vaja leida ning tarbe korral ette valmistada kohaseid isikuid. Ja kui majanduslike olude sunnil tuli teha nii mõnelgi alal kokkutõmbamisi, siis püüti seda teostada nii, et kodumaiste ja rahvuslike ainetega õpetamine ning vastavate alade uurimine selle all ei kannataks. Selles osas tuli meie hariduspoliitika sihtjoonte kujundamisel panna kehtima põhimõte, et meie ainus riiklik ülikool peab olema rohkem kui kõrgem kutsekool, mille ülesandeks on ette valmistada riigile tarvilike teadmiste ja oskustega varustatud tööjõude: ta peab olema rahvuslikku kultuuri kujundavaks keskuseks.

Tekib küsimus, kas suudavad Tartu ülikool ja teised meie kodumaa õppeasutised rahuldada kõiki neid nõudeid ja kas nad suudavad anda kõigil aladel kvalifitseeritud asjatundjaid. Senised kogemused näitavad, et on veel küllaldaselt kitsamaid erialasid, millede jaoks meil tuleb ette valmistada jõude välismaal. Üksikud keskasutised komandeerivad veel praegugi oma ametnikke õppima või täienduma välismaale. Seda on seni praktiseeritud õige laialdaselt; sellest me vist ei pääse kunagi. Vabariigi algpäevil, kus meil oli väga suurel määral puudus haritud jõududest, anti Haridusministeeriumi poolt õige ohtrasti stipendiume välismaal õppimiseks. Kujunes välja teatav stipendiumide poliitika. Aastate jooksul on sel alal olukord muutunud. Kuna riiklikud vajadused sel alal on peaaegu täiesti rahuldatud, on viimasel ajal loobutud stipendiumide andmisest. Kui kellelegi näib, et tal on tulevaste elatamise võimaluste nõutamiseks kasulik valida endale selline eriala, millel kodumaal puudub võimalus kõrgema hariduse saamiseks, või kui

ta leiab, et ta suudab teha seda välismaal parema edu ja tulemustega, siis ta muidugi läheb sinna. See on tema eraasi.

Kuid viimasel ajal ei saa riik ka selliste eraasjade puhul jääda rahulikuks pealtvaatajaks. Muidugi ei saa kedagi takistada õppimast. Aga see õppimine võib olla riigile kahjulik valuuta väljaveo mõttes. Möödunud aastal õppis välismaa kõrgemates õppeasutistes 210 eesti üliõpilast. Nende kaudu läks välismaale valuutat umbes 200 000 kr. ulatuses aastas. Kui meil mõne aasta eest maksuma pandi valuutakitsendused, siis puudutas see ka välismaal õppijaid. Pandi kehtima kord, mille järgi välismaal õppijaile müüakse välisvaluutat ainult Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi otsuse kohaselt. Ministeerium koostab välismaal õppijate nimekirja, liigitades neid kategooriatesse selle järgi, missuguseid aineid nad õpivad (s. o. kuivõrd see on riiklikust seisukohast tarvilik), kus kohas, kui kaua, millise eduga jne. Muidugi liigitatakse need, kes lähevad õppima aineid, milliseid on võimalik õppida kodumaal, viimasesse kategooriasse. Säärast õppimist tuleb pidada luksuseks ning sellesse peab suhtuma samuti nagu igasuguste luksusartiklite impordisse. Endise stipendiumide poliitika asemele on tulnud haridusalaline valuutapoliitika, ka üks osa meie kõrgema hariduse poliitikast.

* *
*

Iseküsimus meie kõrgemate õppeasutiste korraldamisel on see, kuidas luua vahetõrget õpetamise ja uurimise vahel. Ainult nende kahe ala ühendamisel konstrueerub õige *universitas litterarum*, ainult selle ühendamise kaudu kujuneb ülikool rahvusliku kultuuri keskuseks.

Mitmes Euroopa riigis on teaduslike uurimiste korraldamiseks, finantseerimiseks, juhtimiseks ja nende tulemuste avaldamiseks trükkis kutsutud ellu erilised asutised. Nad kannavad harilikult akadeemiate või teaduslike instituutide nime. Viimasel ajal on aga mitmel pool püütud teaduslikku uurimistööd koondada kõrgemate õppeasutiste juurde. Kuigi seal on olemas teaduslikud akadeemiad, nõutakse ka ülikooli õppejõult just eeskätt uurimiste korraldamist ja teostamist õppetöö kõrval. Kõrgema kutselise hariduse andmine rööbiti teadusliku uurimistööga iseloomustab peamiselt Saksamaa ülikoolide tegevust; seda näeme aga ka Ungaris, Soomes ja mujal. Ka Inglismaal leidub ülikoolide õppejõudude hulgas kuulsaid teadusmehi, aga keegi ei mõtlegi seal pidada ülikooli teaduslike uurimiste asutisteks. Viimastel pole harilikult midagi ühist õppeasutistega ja seepärast on ka arusaadav, et paljud Inglismaa kuulsused, nagu Darwin, Spencer, Carlyle ja teised teotsesid väljaspool ülikooli. Umbes samasugune seisukord on ka Prantsusmaal. Kuulsad õpetlased kuuluvad akadeemiasse või Institut de France'i. Nad võivad ka Sorbonne'i või Collège de France'i liik-

med olla, nendes asutistes avalikke loenguid pidada, kuid nad ei ole sealjuures akadeemilise noorsoo juhid, kutsetegelaste ettevalmistajad.

Meie süsteem sarnaneb Saksa jne. omaga. Sellele vaatamata, et Asutav Kogu võttis juba 1920. a. vastu „Teaduste asutuse seaduse“, missuguse asutise ülesandeks pidi olema teaduslike ettevõtete ja uurimiste toimetamine, algatamine, korraldamine, juhtimine, koondamine ja toetamine, eriti Eestisse puutuvail aladel, pole tänini osutunud võimalikuks ega tarvilikuks nimetatud asutist ellu kutsuda. Üheks selle põhjuseks tuleb pidada asjaolu, et vahepeal on enamvähem välja kujunenud Tartu ülikool ühes oma rohkearvuliste asutistega, milledest mitmed tegelevad palju rohkem teadusliku uurimisega kui õpetuseandmisega. Ja ülikooli ülesandeks ongi 1925. a. kehtima pandud seaduse järgi muu seas „edendada üldist ja Eesti elu käsitlevat teadust“. Ning mis on siis teaduse edendamine muud kui teaduslike ettevõtete ja uurimiste toimetamine, algatamine, korraldamine, juhtimine jne. Seega on ülikool juba sunnitud olnud suurema osa kavatsetud „teaduste asutuse“ ülesandeist võtma enda peale.

Teiselt poolt pole üldse mõeldavgi kõrgema teadusliku hariduse andmine teadusliku uurimistöota, eriti meie oludes. Meil on väga raske teha vahet õppetegevuse ja teadusliku töö vahel; raske on teha kindlaks, kus lõpeb üks ja algab teine. Kõik õppetööga nii tihedasti seotud habiliteerimised, promoveerimised, auhinnatööd, isegi igapäevased seminaritööd ja uurimised laboratooriumides on niisama palju teadusliku töö kui ka õppetegevuse osa. Tartu ülikooli õppejõudude uurimuste avaldamiseks antakse välja „E. V. Tartu Ülikooli Toimetusi“.

Koduse töö kõrval toimub aga veel uurimistöo laboratooriumides, kabinettides ja instituutides. Ka nende tulemuste avaldamiseks on antud võimalusi igasuguste eri toimetiste või väljaannete kaudu. Nendest töödest võtavad osa peale õppejõu-asutisejuhataja ka tema abilisid, assistendid ja isegi üliõpilased.

Mainitud asjaoludega ongi seletatav, et ülikooli asutiste hulgas leidub ka selliseid, milliste tegevus ei kuulu otsekohe või täielikult õppeülesannete hulka. Need asutised teenivad kas puht-teaduslikke või riiklikke ning riigimajanduslikke otstarbeid. Sääraste hulka kuuluvad osalt Eesti Keele Arhiiv, Arheoloogia ja Kunstiajaloo Kabinetid, Meteoroloogia Observatoorium, Õlikivi Uurimise Laboratoorium, Geograafia Kabinett ja mitmed teised.

Analoogistel kaalutlustel kutsuti omal ajal ellu ka Riiklik Katsekoda Tallinna Tehnikumi juurde. Ka siin toimetatakse otsekoheste katsete (tellimise peale) kõrval ka teaduslikke uurimisi.

Meie hariduse- ja teadusepoliitika avaldub kõne all olevas küsimuses niipalju, kui riiklike keskasutiste ja administratiivorganite tegevuspiirkonda kuulub teataval määral ülikooli asutiste ellukutsumine, nende koosseisude määramine, nende tegevuse finantseerimine jne. Ja seda

on seni tehtud ning tehakse ka praegu, lähtudes seisukohast, et meie oludes tuleb paratamatult ühendada teaduslik uurimistöö ja õppetegevus.

Hinnates eraalgatust ja eraorganisatsioonide tööd teaduslike uurimiste ning nende avaldamise alal, on meil riiklike asutiste kõrval ellu kutsutud suur hulk akadeemilisi seltsi. Ka siin oleme meie seotud endistelt aegadelt saadud traditsioonide ja päranditega (näit. Õpetatud Eesti Selts ja Loodusuurijate Selts). Need organisatsioonid aitavad omalt poolt täiendada asutiste tööd; eriti tähtsaks osutub nende tegevus aladel, kus vastavad asutised puuduvad. Akadeemiliste seltside tegevust, eriti publikatsioonide avaldamise alal, on seni järjekindlalt finantseeritud kultuurkapitali summadest. Ja selles toetamise poliitikas on peamiselt arvestatud asjaolu, et meil puudub teiste maade akadeemia taoline asutis ja selle ülesandeid täidab ülikool kõigi oma asutiste ja tema juurde kuuluvate akadeemiliste organisatsioonidega.

* * *

Kõige valusamaks küsimuseks kõrgema hariduse korraldamise alal on akadeemilise järelkasvu soetamise küsimus. Arvesse võttes meie ülikooli iseloomu ja ilmet sõltuvuses üldise akadeemilise studiumi mõttega, on kõigepealt tähtis, et ülikooli pääseksid meil eeskätt need noored, kellel on mitte ainult vastavad eelteadmised ja anded ülikoolis õppimiseks, vaid ka puhtteaduslikud kalduvused ja huvid. Kuna aga niisugused isikud pole mitte ikka kõige kohasemad praktiliseks kutsetegevuseks, peavad suurel määral ülikooli studiumist läbi minema ka need, kelledest pärast saab akadeemiliste kutsealade tegelasi. Kui see praktiliselt orienteeritud joon ülikoolis domineerima pääseb, võib ta muutuda isegi kahjulikuks teadusele. Teataval määral on siin juba keskkool suundaandev. Kui vanaaegne klassiline gümnaasium pidi noorsugu ette valmistama peamiselt ülikooli teaduslikule tööle, valmistab praegune keskkool pinda rakendusliku iseloomuga hariduse omandamisele. Kuna kaasaegne elu areneb peamiselt majanduslike huvide ja tehniliste saavutiste tähe all, pole isegi võimalik vältida valitsevat vaadet, et akadeemilise hariduse omandamine pole muud midagi, kui enda varustamine paremate olemasolu eest võitluse relvadega. Väljakujunenud vaimuvõimetega „akadeemilise inimtüübi“ kujundamine nihkub tegelikult teisele plaanile.

Akadeemilise järelkasvu kvalitatiivse ilme andmise kõrval evib praegu erilist tähtsust selle järelkasvu kvantum. Saatuseliku tõsidusega kerkib kõikjal hariduspoliitilise probleemina küsimus, millisel määral soetada seda järelkasvu. Igal pool kõneldakse haritlaste üleproduktsoonist ja ülikoolidiplomite inflatsioonist. Selle nähtuse põhjusi otsitakse kõigepealt pärast maailmasõda ja revolutsioone toimunud demokratiseerumises. Aga ka sotsiaalse tõusu protsess pole siin ilma tähtsusetä, sest seltskonna keskkihid on just need, kes seda haritlaste inflat-

siooni inimmaterjaliga varustavad; ülem kümme tuhat ja tööstuslik proletariaat seisavad sellest eemal. Ka igal pool kehtima pandud kutseõiguste ja haridustunnistuste nõudmine on siin kaasa aidanud. Sellekohases kirjanduses leiame isegi arvamusi, et igal pool valitsev majanduslik kitsikus on siin oma mõju avaldamas. Varemalt peeti üliõpilaste arvu kasvamist majandusliku külluse tundemärgiks, nüüd nähakse selles viletsuse sümptoomi: ülikool on sagedasti peljupaigaks nendele, kellel valitseva kriisi tõttu pole midagi peale hakata.

Selle nähtuse tagajärjed annavad end tunda nii elus kui ka ülikoolitöös. Suurte masside tung ülikooli ei sobi akadeemilise õppetegevuse mõtte ja iseloomuga. Tekib paradoksaalne seisukord: ajavaim nõuab akadeemilise studiumi pedagoogilise funktsiooni rõhutamist, õppetegevuse raskuspunkti nihutamist seminaritöödele; samal ajal üliõpilaste arvu kasvamine vähendab isikliku kontakti võimalusi õppejõudude ja üliõpilaste vahel. Mõnes aines seminaride korraldamine osutub üldse võimatuks ja isegi loengud antakse edasi mitmesse auditooriumi korraga valjuhääldaja kaudu. Eksamid muutuvad mehaaniliseks kvaliteedi proovimiseks, kõrgema haridusega inimeste arv kasvab iga päevaga, ja mida suuremaks see arv kasvab, seda enam langeb nende väärus. Seega täielik inflatsioon.

Ka meil tundub, et mõõt on ammu juba täis. Väga raske on küll vastata küsimusele, kui palju on meil kõrgema haridusega isikuid vaja. On teatavad alad, kus kutsetegelase hariduse kõrgusest on olemas ka selle ala produktiivsus. Haritud inimene suudab vahest ise luua uusi ja ka produktiivseid tegevusalasid. Käepärast olevate andmete järgi on meil praegu oma hariduse kohaselt teotsevaid kiriku- ja kooliõpetajaid, arste, loomaarste, rohuteadlasi, keemikuid, agronome, metsateadlasi, majandusteadlasi, juriste, insenere ja teisi kõrgema haridusega isikuid ligi 5000. Võttes nende keskmiseks tegevuskestuseks 20 aastat, peaks meil juurde tulema kuni 250 diplomeeritud eriteadlast aastas. Kuid viimase 10 aasta jooksul on Tartu ülikoolist üksi tulnud 300—400 lõpetajat aastas. Peale selle on neid tulnud, ja tuleb praegugi veel juurde välismaalt ja Tallinna Tehnikumist. Võib vist ilma liialduseta öelda, et meie produtseerime praegu haritlasi umbes 100 inimest aastas üle vajaduse normi. Seepärast on arusaadav, et meil on nüüd erilise teravusega kerkinud üles akadeemilise noorsoo arvu piiramise küsimus.

See küsimus on iseenesest vana ja asjaomastes ringkondades sagedasti varemaltki kaalumisel olnud. Kui aga seni pole erilisi käegakatsutavaid abinõusid selle arvu piiramiseks tarvitusele võetud, siis olid selleks ka oma põhjused. Need oleksid järgmised:

1. Liiga järsk üliõpilaste arvu piiramine sünnitaks majanduslikke raskusi ülikoolile, kuna see asutis peetakse teataval määral ülal üliõpilaste õppemaksudest erisummade kaudu, milliste summade peale veeretati viimastel aastatel ikka suuremaid ja suuremaid kulusid, mis varemalt olid otsekohe riigikassa kanda.

2. Samal ajal vähenes üliõpilaste arv niikuinii iga aastaga 200--300 võrra. Kui 10 aasta eest umbes 80% keskkooli lõpetanuist astus ülikooli, siis on see protsent iga aastaga langenud ja viimasel ajal kujunenud stabiilseks umbes 30--35% ümber. Teatava ülevaate seisukor-
rast annab järgmine tabel:

	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Keskkooli lõpetanud	2447	2500	2454	2373	2261	2111	2058	2058
Esmakordselt astunud ülikooli	710	745	742	742	787	709	708	708
Üliõpilaste üldarv 1. XII	4717	4258	4043	3713	3495	3305	3057	2842
Lõpetanud ülikooli	350	305	311	323	264	360	306	345

Sellest tabelist võib teha järelduse, et elu on ise hakanud teataval määral reguleerima üliõpilaste arvu, ilma et siin oleks olnud vaja erilisi abinõusid tarvitusele võtta.

3. Kõik ülikooli astujad ei püüagi selle lõpetamise poole, vaid tahavad ainult kokku puutuda akadeemilise elu ja õhkkonnaga ning tutvuda kõrgema haridusega. Akadeemilise töö ja tegevuse arendamise seisukohast on säärane element kaheldamatult üleliigseks ballastiks ja ta on sallitav ainult siis, kui ta pole suur. Aga teiselt poolt on olemas teatav tarvidus akadeemilisest õhkkonnast läbikäimise järele kord elus ja see-
pärast tuleks jätta selle tarviduse rahuldamiseks mingisugune võimalus. Siin on tegemist inimestega, kes kord on proovinud oma jõudu akadeemilises töös ja selle tagajärjel suudavad öieti hinnata oma võimeid kõrgema hariduse omandamiseks, samuti aga ka selle hariduse väärtust.

4. Kui ühiskonnale on hädaohtlik tööta haritlaste mass, siis on palju hädaohtlikumad need kibestunud olevused, kes on pidanud vastu oma tahtmist jääma ülikooli ukse taha sinna ette pandud kunstlikkude tõkete tõttu. Nendes jääb eluksajaks püsima tundmus, et neile on tehtud ülekohut, et nende eemaletõrjumine kõrgema hariduse omandamisega ühenduses olevatest hüvedest on põhjendatud suurel määral võistluse kartusega vanema põlve poolt.

Haritlaste üleproduktiooni vältimiseks on kõige lihtsamaks abinõuks tiheda sõela asetamine ülikooli ette. Seda võib teha kahe abinõuga: võistluseksamite korraldamise või küpsustunnistuste võistluse kaudu. Mõlema abinõu ülesanne on mitte ainult vähendada kunstlikult ülikooliastujate arvu, vaid võimaldada sissepääsemist ainult parematele.

Millisel määral mõlemad abinõud suudavad täita oma ülesannet, on teine küsimus. On selge, et esimese ülesande, s. o. sisseastujate arvu vähendada, nad suudavad küll täita. Selles mõttes võib igasuguste võistluste korraldamist ülikooliastujaile ainult pooldada. Kuid teise ülesande täitmisel, s. o. akadeemilisele tööle kõlblikuma elemendi välj-
eraldamises võib küll kahelda. Kui meil ligi 800 inimest soovib astuda sūgisel ülikooli ja neid tuleb ühe nädala jooksul mitmes aines eksamineerida, siis vaevalt võib see eraldamine olla küllaldaselt ühtlane, õiglane ja põhjalik. Liiga suurt osa võib selle eraldamise juures mängida

juhus. Jätta aga noore inimese saatus säärase juhuse hooleks, oleks ülekohtune. Kõik, kel kunagi olnud tegemist võistluseksamitega, teavad, kui ebaõiglane on nendele rajada otsust, kuivõrd üks või teine isik on kõlblik kõrgema hariduse omandamiseks või akadeemilise elukutse täitmiseks.

Teine abinõu, küpsustunnistuste võistlus, näib olevat õiglasem. Siin toimub selektsioon pikema aja jooksul ning inimeste poolt, kes õpilastele lähedal seisavad, neid põhjalikult tundma õpivad ning ise neid kõrgema õppeasutise vastu ette valmistavad. Need võivad vahest absoluutse eksimatusega öelda, kes on edasiõppimiseks parem, kes halvem. Kuid see mõõdupuu selektsiooni teostamisel pole mitte alati ühtlane. Vaatamata ühistele õppekavadele kõikides koolides ja nende ühtlasele järelevalvele on ikkagi ühes õppeasutises välja kujunenud ja maksuma pandud suuremad nõudmised kui teises. Samuti suudab üks õpetaja pakkuda rohkem, oma õpilasi paremini ette valmistada ülikoolistuudiumi vastu kui teine. Kõige täbaram on aga see, et õppejõud, kel tuleb anda oma võrdlev otsus, kelle hindamine võib osutada saatuslikuks õpilase tuleviku määramisel, ei suuda teha seda alati küllaldaselt objektiivselt; ta võib sattuda palvete, pisarate ja igasuguste teiste mõjustuste ohvriks. Tuleb arvestada inimlikke nõrkusi ning arusaadavat soovi, teha oma õpilastele kõik, mis võimalik, nende edasiõppimisele pääsemiseks. Arvestades aga neid oma õpetajate poolt tehtud hinnanguid võrdleva mõõdupuuna, võib kindlasti öelda, et nad pole alati ühtlased.

Kui meil pole seni tarvitusele võetud kõrgematesse õppeasutistesse vastuvõtmisel ei võistluseksameid ega küpsustunnistuste võistlust, siis osalt sellepärast, et selleks pole olnud erilist vajadust, sest elu ise on meil teataval määral reguleerinud asja ning ülikooliastujate arv on iga aastaga kahanenud (välja arvatud käesolev aasta), osalt aga ka seepärast, et neid abinõusid ei saa pidada ei õiglaseks ega ühtlaseks. Iga kord, kui küsimus on asjaomastes ringkondades kaalumisel olnud, on küll jõutud otsusele, et inimmaterjali selektsioon peab kõrgema hariduse andmisel toimuma, kuid teisel ja teisiti.

Esimeses järjekorras ta peab toimuma juba keskkoolis, kuid ka siin mitte ainult lõputunnistuste väljaandmisel, vaid juba keskhariduse süsteemi vastava konstrueerimise kaudu. Selle selektsiooni võimaldamiseks ongi mõeldud praegu ettevõetud keskkoolireform. Teises järjekorras peab selektsioon toimuma ülikoolis endas, kus ta on teostatav sisemise töö korraldamisega, eksamite ja harjutuste nõudmisega kergesti, õiglaselt ja ühtlaselt.

Ülikooli sisemises töös korraldatud selektsiooni tuleb pooldada järgmistel põhjustel:

1. Siin on antud kõige parem võimalus pikema aja jooksul proovida üliõpilase teadmisi, võimeid ja teisi eeldusi teatava ala õppimiseks ning sel alal teotsemiseks, nii et üliõpilane näeb ka ise, kuivõrd ta on

ülikooli või teatavasse teaduskonda astumisel endale õige tee valinud, ilma et oleks tarvis kibedust tunda mingisuguse temale tehtud ülekohtu pärast.

2. Kogemused näitavad, et teatav arv üliõpilasi saavutab alles ülikooliõpingute vältel vajaliku küpsuse akadeemiliseks tööks.

Kui jälgida välismaa asjaomast kirjandust, siis paistab silma, et ka seal ei leia võistluseksamite korraldamine kuigi suurt poolehoidu. Ümberpöörduvalt, ka seal eelistatakse mitmeastmelise selektsiooni toimetamist nii keskkoolis kui ka ülikoolis endas. Seda mõtet on veel käesoleval aastal avaldanud ja põhjendanud ka prof. A. Piip „Üliõpilaslehes“ (nr. 6, 1934).

Ja kui meil siiski mitmelt poolt nõutakse võistluseksamite korraldamist ning see abinõu võetakse tarvitusele, siis võib sellele ikkagi vaadata nagu ajutisele abinõule, millega tahetakse käesoleval momendil suuremat tungi ülikooli ära hoida. Normaalseks vahendiks hästikorraldatud haridussüsteemis tuleb ikkagi pidada mitmeastmelist siseselektsiooni.

G. Ney

ARH A
13615

Äratrükk teosest: „Korp. Sakala 1909—1934“.

K. Mattieseni trükikoda o.-ü., Tartu 1934.